

Bán Zoltán András

ÁLMOK A KANAPÉN

Két darab a készülő sorozatból

Cafatnyi honfoglalás

Most kiszemelek valakit a tömegből, a halottak tömegéből, barátaim közül; ez lesz most délutáni álmom a kanapén; kieszelek baráti halottaim közül valakit társnak, délutáni szórakozásul Kegyednek és természetesen magamnak is; kieszelem és magamhoz csatlakoztatom baráti halottamat az elbeszélésben; jogom van hozzá, hiszen a művészlélek szabadalma, hogy a maga törvényei szerint ábrándozzon, de hiszen tudja ezt Ön is, Nagyságos Asszonyom, amikor most, délután, a kanapén a kezébe veszi a leveletem, nem az elsőt, és ha megengedi, nem is az utolsót.

Legyen most társam Feszty Árpád, legyen ő a közös kiszemeltünk; Feszty, az, akinek Jókai volt az apósa, akivel együtt eszelték ki a magyarok bejövetele hatalmas körképét, elől a kun, hátul a kabar, középtűt asszonyok, gyermekek, csetenyés szekerek, kettesben álmodták vászonra az igriceket és a táltost, a kéjben vonagló „dalibabákat”, és a roppant kavalkádban Árpádunk Árpád vezér arcában önmagát festette meg, míg felesége, a vasárnapi festőnő, Jókai Róza csak az elszórva heverő nagyszámú hulla megfőstését vállalta szerényen. Ám Árpádom vászonra vitte még a sokökrös szekéren trónoló büszke Fejedelemasszonyt is, de akinek világbíró arcvonásaiban, dolyfös keblében nem Rózát, a szerelem gyermekét, Jókai fogadott lányát, Árpádom feleségét, hanem Jászai Marit, Árpádom korábbi szeretőjét örökítette meg a Kegyed számára kieszelt barátom, a Feszty.

Amit persze Róza, bár nem azonnal, de hamarosan észre is vett. Nem festem le a botránnyt, Nagyságos Asszonyom, most nem ötlöm ki az ezredvégi ünnepségeket látogató százezrek elé kiállított, az immár Ferenc Józsefünk színe elé is vitt panorámaképen trónoló színésznő szerető arcának skandalját, nem eszelem ki, miféle gyötrelmeket okozott Róza lelkében Árpádom még mindig szerelmes kezével összeforrt ecsetének öntudatlan elkalandozása.

Viszont kieszelek egy délutánt és éjszakát, amikor Árpádom, a körkép megfestése után sok évvel, megjelent vidéki városomban egy reprezentatív képkiállítására, ahol a polgármester és neje körül szerveződött hölgykoszorú nagy reverenciával adorálta. Rögtön láttam, hogy baj van. A daliás Árpádból csak a roncsa maradt; szakálla bozontos, tekintete bamba, túl sok szivarhamu szürkéllett örökösen hordott lila bársonykabátján. Bort kért a városkertben rendezett polgármesteri teázásnál, „a teát nem szeretem”, jelentette ki a megrökönyödött vidéki notabilitásoknak, és aztán hozatott még négy üveget, mely úgy folyt el, akárha száraz ajkú homokra lötyyintették volna. Képzelheti, Nagyságos Asszonyom. És ekkorra már a Herr Bürgermeister is belemelegedett, az asztalt csapkodta, és cigányt hozatott, kiadta a jelszót: „A levegő már hűvös. Gyerünk haza, pezsgőzni! *Direction – hôtel de ville!*” Mindenki a kocsikra, szekerekre hágott, közben a banda a Rákóczi-indulót húzta, de Árpádom félrevont: „*Hôtel de ville!* Neki már

nem is elég előkelő a városháza! De mi nem megyünk, *mon cher ami*, mutass nekem egy kies zöldvendéglőt; a nap lemenőben, a bor baráti, és beszélgetünk, beszélgetünk, barátom a lombok között.”

És szót tett követett, és csakhamar kieszeltem az Árpádnak való árnyas ivót; a sarokban négy cigány cincogott, és a korcsmárosom már rakta elénk és töltögette is a zöld szemű fehéret.

„Hát ez jó karcos. Ilyet Pesten nem kapni. Firenzében sem”, mondta Árpádom, és a székre vetette bársony festőkabátját. „A színekben lélek van, vad zajgás, a színek beszélnek hozzám, de a bor szintén diskurál, káprázik a szemem ilyenkor, és visszabeszélek a bornak, mert ez az igazi bor, aki visszaszólásra csigáz; és azt mondom neki: Te bor!, menj oda a cigányokhoz, lefetyeltesd föl magad, és aztán mondd meg nekik, hogy ordít a zenéjük, hajmereszt; halkan játsszanak, piano, pianissimo valami hallgató nótát, mondd nekik, te bor!” Aztán hallgattunk, a bor utazott bennünk, az alkony alászállt, csak a szivar varázsszeme parázslott a sötétben.

„Minek mentem én Firenzébe. Párisba. Londonba. Nem megy, tudhattam volna. Szegény Róza. A Jókai lánya! A Harmadik Róza! Az ágyamból húzta ki azt a másikat, rajtunk ütött a kis hotelszobámban, meztelenül zavarta ki a folyosóra, vizes törülközővel verte ki. A mesemondó lánya, aki nem is a lánya. Hú. Mindegy. Róza... derék... de az a másik, a színész nő szárnyakat adott nekem! Röpültem a vásznon. Figyelj, *mon vieux*, most tudományosan beszélek. A tudomány szerint szárnyak nélkül nem lehet röpködni. A bor is tudomány. De a Jókai lánya nem hagy röpködni. Nyesettek a szárnyaim, ide süss! A másik felbirizgálta a zenimet; szélesebb leszel, de persze csak akkor, ha van benned valami isteni, ha nincs benned semmi az isteniből, akkor csak barom vagy, állat maradsz, lefetyelő sejtakupac. Állat az ember vagy isten. Ami a kettő közt van, szemét! Nézd ezt az ócska vászondarabot. Mindig magamnál hordom. Egy kabar harcos hullájának arca. Róza festette. Látod, barátom, a nagy panorámaképből ennyi maradt. Cafatnyi szemét. Sírok, igen, jól látod. Siralomház vagyok, privát siralomház.” És aztán már csak a szivar izzó magja, a bokrok alján kapirgáló eső, odafönt meg a csillagok.

És most csókolom a kezét.

A megregulázott zseni

Ismét végigdőlve a kanapén, mélyen tisztelt Nagyságos Asszonyom, baráti halottaim tömegéből ezúttal is kiszemelek és felidézek egy nagyra törő, sokféle jeles tálentummal bíró, de aztán idegei és a vele ellenséges kor szövetségébe végzetesen belebonyolódó és ezáltal önmaga csapdájába hulló szellemi alakot, egy újabb életkontárt; kövessük együtt általam kieszelt sorsát most, Asszonyom, Kegyed és én, mindketten külön-külön éjtőzve a délutáni nyugszékünkön; magam csendes írószobámban, Kegyed pedig kertjében elandalodva, meleg ajkú virágai, mézes illatú barackfái társaságában, miközben a magasba pillantva nézi és érzi, hogyan vonul át halkán az égen az Idő.

Mert így akarom, tehát képzeletembe ötlük ama szellemalak, aki 1807-ben (vagy 1808-ban?) született a Mózes-hitű Bernstein családban, Fülöpként; aki csak 1843-ban (vagy 1842-ben?), Bécsben tért át az evangélikus hitre, és itt vette fel a Karl (olykor Carl), Hugo avagy Hugó Károly művésznevet; aki Pesten járt orvosi egyetemre, de Bécsben, illetve 1830-ban, netán 1829-ben, Varsóban (?) fejezte be végleg tanulmányait, ahová Ausztriából szökött át, hogy részt vegyen a lengyel szabadságharcban; aki a

bukás után orosz fogságba esett, de a kitörő kolerajárvány miatt megúsza a várható szibériai száműzetést, cserébe orvosként dolgozhatott a seregben; aki aztán osztrák konzuli közbenjárásra kiszabadult, visszatért Magyarországra, a *homeopathia* lelkes híve lett, a Lenkey család térsi birtokán háziorvoskodott, de miután kísérleti orvosságként két uradalmi tehenet lóbélfrással fertőzött meg, majd kínfakéreg adagolásával kezelte, és roppant tudományos érdeklődéssel várta az eredményeket, melyek aztán a tehenek üvöltős kínhalálában kulminálódtak, immár halott barátom a földesúri pallos és a paraszti furkósbot dupla dorgatóriuma elől lóhalálában menekült föl Pestre, ahonnan továbbszaladva meg sem állt Párisig, ahol a *homeopathia* alapító atyjánál, Samuel Hahnemann-nál lelt párfogást, aki a „*célebre hongrois champion*” néven vezette be divatos szalonjába, az itt nagy számban megjelenő politikai-társadalmi hírességek, valamint a színházi élet celebritásai közé.

És ekkor olybá tűnt, hogy minden a legjobb mederben folyik tovább. De akár korábban magyar tehenei, a most felidézett barátom ugyancsak végzetesen megfertőződött Párisban, mégpedig az emberi élet legkínzóbb és leginkább gyógyíthatatlan betegségével, a művészi, azon belül is az irodalmi becsvággal, és látva jórészt a színház világából kikerülő kezeltjeinek diadalrait a legkülönfélébb párisi deszkákon, úgy gondolta, hogy ő maga is képes a drámairodalom terén szerezni nem hervadó babért. Úgy képzelem és írom most Önnek, Nagyságos Asszonyom, miközben átadom magam magánvizióimnak a kanapén, hogy a színészeket és operaénekeseket gyötrő gégebántalmakat és kínos bélgondokat jeles sikerrel kezelő hasonszenvi orvos hivatásában előbb kissé hebehurgya lett, majd kezdte elhanyagolni tanult szakmáját (pedig az nem kevés aranyat hozott akkor még bizonyára fényűző háztartásába), hogy szabad idejét és aztán már a praxis óráinak tetemes hányadát is előbb a könyvekben lefektetett színházi szabályok meglehetősen felületes búvárlásának, később pedig a tragikus történelmi téma megtalálásának, majd az általa ékesnek vélt alexandrinusokban történő kidolgozásának szentelje – őt felvonásban, lehetőleg valami ókori, azon belül is a klasszikus Rómában, netán Hellászban játszódó tragédiákban, *comme il faut*.

Úgy képzelem most, Nagyságos Asszonyom, hogy Hugónk ekkor megtapasztalta a művészi teremtés összes kínját, de még inkább gyönyörét; mindig jól ápolt keze alól hetek leforgása alatt gördültek elő az olyan címeket viselő színművek, mint a *Rêve de Pompée*, a *Brutus és Lucrèce*, végül pedig, mintegy megkoronázásaként éjt nappallá tevő tartalmazásainak, az *Iliász* sajátos modorú befejezése: *L'Illiade finie*, mely csírájában már tartalmazza mindazon bizarr elemeket, melyek a későbbi alkotásait olyannyira jellemzik. De mindehhez ostromolta a színházművészet megreformálását célzó terveivel és befejezett, valamint félig befejezett darabjaival a párisi teátrumokat, mert míg a megbízható orvost tárt karokkal fogadták mind a nézőtéren, mind a színpalotya mögötti világban, addig a drámaköltő és irodalmi próféta teljes ignorálásban részesült. Emez illúzióvesztéshez társult még, hogy neves protektora, Hahnemann mégsem volt képes tető alá hozni teljesen az ő elvei szerint működő kórházát, ahol Hugo Bernsteint, aki olykor Dr. Ego néven mutatkozott be a társaságban, vezető állás várta volna.

Csalódva a franciák világában, halotti barátom ekkor Németföldre távozott, egész pontosan a halas Hamburgba ment, de itt sem lelt nyugalmat, és Londonba utazott, aztán Berlinbe utazott, végül megint Hamburgba utazott, ahol kiadott egy verseskötetet a mi fülünknek roppantul hangzatos, de a maga korában egyáltalán nem kirívó *Sehnsuchtsklänge eines wandernden Hagestolzes* címen, amelyben megörökítette eddigi kalandjait, hogy aztán mindeme vándorlások után Bécsben telepedjen le, hogy ezúttal

a Burgtheatert ostromolja immár németül szerzett darabjaival, ezekkel a patetikusan történelmi szomorújátékokkal vagy a biedermeier ízlést kiszolgáló érzelmdús és példásan morális családi színművekkel, amelyekben a *pater familias* mindig feláldozza magát a becsület oltárán, de soha semmiféle sikert nem aratott, a lapok kigúnyolták, a színigazgatók letagadtatták magukat előtte, a kávéházban összesúgtak a háta mögött, később már nyíltan a szemébe nevettek a Grabenen – és ekkor ugyan hová máshova vezethetett volna innen az út, mint Magyarhonba, szülőföldjére, melynek nyelvét ekkor már egyáltalán nem beszélte?!

Ilyen és ehhez hasonló gondolatokat fogalmaztam meg vázlatul az Önnek küldendő következő levelémhez, Nagyságos Asszonyom, délutáni álmoként a kanapémon, írószobámban, amikor egy szakadozott öltözékű, rászáradt sárral terhes csizmájú, kezével a magyar és a francia nemzet trikolorjával hímzett ostort markoló, torzonborz kocsis pattant elém, egy névjegykártyát nyújtva felém, melyen lendületes betűkkel ez állt: „*Komm zu mir dringend, mein excellent ami, tout de suite! Jer és láss! Der Kutscher be van avatva. Járj loppal és tovább érsz!*”

Itt kell megjegyezmem, Nagyságos Asszonyom, hogy az arannyal gazdagon befuttatott *billet*-t egy nagy bundás medvével és izmos párduccal viaskodó férfiú illuminált képe díszítette, ki baljával lantot, jobbajával orvosi szikét markolt; zöldes fényű szeme fáklyaként izzott, dús szakállal rettenthetetlen elszántsággal lobogott a légtérben. Hogy e férfiban barátom vonásaira ismerhettem, azt talán nem is kell külön mondanom.

A kocsis cafatos öltözéke alapján valami silány gebe vontatta, lerobbant gyorsparasztra számítottam, de még a magam számára is nehezen kieszelhető meglepetés ért, Nagyságos Asszonyom, amikor a ház előtt pompás kétfogatú várt, fényesen csillogó szerelvénnyel ellátott, tágas delizsánsz, elejére két pompás kanca befogva, amelyek szinte viháncolva fogadták határozott léptű gazdájukat, aki széles mozdulattal már tártá is föl előttem az ajtót, és a következő pillanatban nekilódultunk, jómagam meg a kényelmes bőrülésen hanyatt vetődve, az öröm egy elfojthatatlan felkiáltásával konstatáltam, hogy az utasfülkében található lehajtható asztalkát minden földi jóval megrakta egy gondos kéz – eszerint, képzeletem megkönnyebbülten, barátom ismét visszatalált eredeti hivatásához, melyek megint meghozták számára a korábban elbitangolt aranyakat. A szerfölött hosszú utazás alatt – miközben kedvemre falatozhattam a lazacos szendvicsekből, kortyolhattam a jégbe hűtött pezsgőt, hogy végezetül a kedves villásreggelit egy zöld pettyes szivarral fokozzam a gyönyörök teljéig – alkalmam nyílt kiötlöni, miféle körülmények között láttam utoljára baráti halottamat.

Nyilván az eredetileg Párisban franciául írt, aztán németre önmaga által lefordított és Bécsben, valamint Hamburgban színpadi deszkákra nem vergődött, végül a magyarításban a *Bankár és báró* címet elnyert, három nap alatt mindössze három játszó személyt mozgató darabjának bemutatója kínálkozik legjobb alkalomnak, amikor is sikere fényében fűrődve ott állt a Nemzeti Színház büféjében, jobbában *Clicquot* özvegye márkájú pezsgőt tartalmazó metszett pohár, haja *à la romantique* bodorítva, atlaszmellénye tucatnyi friss rózsával hímezve, széles, ugyanakkor kissé lenéző mosollyal biccentgetve a köré gyűlt hódolóknak. Nemrég a *Brutus és Lucretia* című drámával aratott, még korábban az *Egy magyar király* hozott alig csituló köztapsot, azaz minden oka megvolt az elégedettségre, hiszen röpké egy esztendő leforgása alatt szinte tökéletesen maga alá tiporta a magyar színházi életet, rabláncára fűzte a közönséget, leigázta a műbírálókat – legalábbis ezeket a szavakat használta, amikor a hidegbüfénél beszédbe elegyedtünk. Az élet császárának (*L'empereur de la vie!*) hitte magát, és egy sarokba félrevonva immár

konyakos szájú hagymázzal susogta fülembé: „Szigligeti pukkadozik, Shakespeare mellettem pusztá darabkagyáros, Goethe *ein Versemacher*, Molière az irigység nem képzelt betege. *Und so weiter*. Révbe értem. Most jön majd a *Világ színjátéka* és a *Bölcsék köve*. A bajszos magyarjaim nem tehetek mást ott a drámabírálati bizottmányban, mert noha bár el akarták buktatni tetralózsiam emez első két szakaszát, meg kellett hajolniuk a zsenialitásom előtt, már ki van tűzve jövőre a kettős premier, Lendvay játszódjá majd Sanchót, a bohócot, az irigy Jókai neje, Laborfalvi Róza Señorita Mirandolaként epe-dezend, et cetera.”

És mindez, noha hagymázás képzelődésnek tűnik ma már, akkor igaznak is látszott, Nagyságos Asszonyom. Halott barátomnak komoly sikere volt; bizonyos lapok, elsősorban az aulikus érzelmű német nyelvűek, alig tudták visszafogni elragadtatásukat: „Tollam csak superlativusokat ismer a mai napon; három személy, három nap, melyek egymást kölcsönösen vonzzák, és mégis annál messzebbre pattannak el egymástól, minél közelebb jönnek.” És Zerffi, a később besűgővá lett kalandor kritikus: „Ha Katona egykor legnagyobb dramatikuskunk volt, Hugo, ez igazi katona, e bátor csatár, messze-messze túlszárnyalá őt.”

De ha igaz, hogy a *Bankár és báró* cselekménye három nap alatt leperreg, akkor tán az is megemlíthetendő, hogy barátunk – ugye írhatom immár ily bizalmasan, Nagyságos Asszonyom?! – mindössze három napig tudta élvezni triumfálását. Mert a premier utáni második napon, a Bécsbe vezető hajóúton, amikor a fedélközben a különféle őt adoráló arisztokraták közt állva éppen a szivarját harapdáló Teleki grófnak adott tüzet, keserű pirulát kellett benyelnie, kezébe kapva a friss pesti sajtót, melynek egy jelentős részében arról cikkeztek, hogy bankárja és vele egy színpadi szőnyegen cseresznyéző bárója nem egyéb silány plágiumnál: a *sujet* Bésancourt vagy Bassancourt húsz éve megjelent novellájából vétetett, és az egész kidolgozás gyanúsán ismerős párja a hamburgi *Thalia-theater*hez hét éve Carl Bernstein név alatt, *Der Kaufmann von Marseille* címen benyújtott színműnek, mely az ottani *Dramenkommission* által „dilettáns!” felkiáltással elutasított! Még a kettőnk levelezése számára sem könnyű most kieszelnem, hogyan fogadhatta Hugó ezt a sokféle tekintetben megalapozott, de éppen általa nem cáfolható vádat, hiszen sokféle inkognitója folyamatos cserélgetése közepette már oly mértékben összegabalyodott, hogy aligha tudta volna elválasztani magában (és pláne a nyilvánosság előtt) a maszkák önmagával mint Kieszelt Énnel azonos alakjait. Lebányászni egészen a Valóságos Énig, az igazi, az immár oszthatatlan Énig – no, ez lett volna a feladat, de éppen ezt nem oldhatta meg barátunk, és kieszelt levelezésünkben nem oldhatom meg én sem, lássa be, Nagyságos Asszonyom.

Mindezt most is élénken látom magam előtt, és festem le kegyednek a kanapén, éppen úgy, ahogy a meghökkentően hosszú kocsúton láttam és elképzelttem, amikor végre megérkeztünk úti célunkba. De kiszállva mozgó szeréből minő meglepetéssel vehettem tudomásul, hogy az épület, mely előtt a fogat megállt, nagyjából három utcasaroknyira feküdt szálláshelyemtől, noha a pompás lovakkal legalább fél órán keresztül kocsikáztunk a városon át! És csak nőttön-nőtt a megrökönyödésem, amikor láttam, hogy a *Zöld Macska* fogadó előtt állunk, mely kieszelésem szerint az utóbbi időben rossz hírbe keveredett, noha egykor igen delikát vendégház hírében állott, melynek nyoma-it – ugyan romokban – de még ma is őrizte az utcai frontra hatalmas, bár erősen porpázmás üvegablakokkal nyíló kávéház. A bejáratnál tarkán pingált plakát ütötte arcon az arra járó:

**Kukoricza Jancsi Második Lakodalma, avagy a Fordított Pokol.
Sorsdöntő magyar tragédia szünet nélkül.**

**Előadja sans souffleur, egy szál maga, mindössze Armand, der Lakai
zenei kíséretével:**

**HUGÓ KÁROLY, a magyar Homérosz, Párisban és Milánóban bejegyzett
kantomikus és kozmopoéta, továbbá tenorkirály.**

A bíborvörös selyemtapéta megszakadozott, az egykor tojásbéjű falak színét sötétebbre pácolta a számtalan régi vendég szivar- és pipafüstje; még imperátorian terpeszkedtek a bőrfotelek, de már felhasadozott üléssel, szálkásra marjult karfákkal; a kovácsoltvas lábú asztalok márványlapja megtöredezett, a padlót borító perzsák kirojtosodtak, kávé- és borfoltok pettyezték mintáikat, a részben hasadt, aranykeretes tükrök színén elmaszatolt poloskatetemek vöröse, miközben a régen takarított sarkokban olykor megvillant pár kóbor, egerekre hajtó és a legkevésbé sem képzeletbeli macska sárgás szeme. De mindemellett úgy képelem, hogy még ültek vendégek ezeknél az asztaloknál, e légyiszkos tükrök alatt; igaz, kevésbé nobilesak, mint hajdanán, most nem annyira az arisztokrata közönség foglalt helyet a falat szegélyező kárpitozott díványokon, nem francia avagy német szó röppent a rézlapokkal gazdagon kivert pénztárgép mögött trónoló, papagájtollas frizurájú, kebles és szépségtapaszos kasszírón felé, de sokkal inkább a város középosztálybéli tagjainak magyar szava hallatszott, ügyvédeké, zsidó tőzséreké, orvosoké, akik esténként színesen elegyedtek össze a bohémebb elemét képviselő alakokkal; zsnaliszták itták kapucínertüket, kisfröccsüket, önjelölt költők görnyedtek kézírataik fölé, a már szinte félvilági körökhöz tartozó, egykor tündöklő primadonnák, drámai szendék, sőt masamódok vagy egyenesen kiscselédek lesték most a bejáratot valamely frissen érkező hódoló reményében; a háttérben halk zongoraszó a valamikor cigány hangászkar helyett, és a zsúfolt helyiségben a levegőt szinte hasítani kellett, hogy a kocsis határozott léptei mögött áthatoljak a mindent zsíros párával betöltő étel- és dohánypárában. Úgy képelem el most Önnek, Nagyságos Asszonyom, hogy a loncsos szolga az emeletre kalauzolt, majd feltárva az egyik faragott díszekkel ellátott ajtót, egy hatalmas *anti-chambre*-on át gazdjára lakásába, nem, azt kell mondanom, *lakosztályába* vezetett.

Úgy eszeltem ki, hogy nem túlzok e szóval, Nagyságos Asszonyom, mert az egész első emeletet (*piano nobile*, ahogy Hugó barátom emlegette) lefoglalta barátom háztartása; az egykor oly nobile szálló itt még majdnem teljes pompájában ragyogott, és a dolgozószobában, római fejeket mímelő mellszobrok és történelmi jeleneteket ábrázoló festmények között, egy hófehér szibériai medvebőrön elheverve, klasszikus görög lantot utánzó gitárja húrjait hangolva a régi Bernstein Fülöp, alias Dr. Ego, alias Philippe Bernstein, alias Carl vagy Karl Hugo, alias Hugo Charles, azaz mostani levelem hőse, Hugó Károly fogadott, aki látásomra felpattant, hangszerét a kocsisa kezébe nyomta, és appasszionátus hévvel keblére vont.

– Ahh, barátom, *welche Wonne*, gyönyör látni újra! Mennyi év után!

Vingt ans! Micsoda találkozás! De te jó ómen jelentesz *für mich*, mert amikor *dernière fois* láttalak is Pesten, akkor is a sikeristennő rózsaujja birizgálta homoklokom, és most is a legnagyobb siker előtt örvendek vagy örvendenek? Nem tudom, *mon cher*, a magyarat kissé elfelejtetem. De így jár az, aki három nyelven is bírja a drámai gépezetet, aki háromcsóvás kométa, háromnyelvű Cerberus, három múzsa szolgája és egyben ura, ahogy egy francia kritikusom írta *damals*.

De csak szóban kopott meg a magyar! Írásban még most is fenséges jambusokra képes, emlékszel tán az *Ein Ungarkönig* szívréndítő soraira: „Melyik fogná keresni csintalan / Csinos csinom verescsikos mentéje / Alatt egy hős Hunyad komoly szívét”?! És ezt akarta kitörölni Egressy, mondva mondván, egy értelmetlenség, egy marhaság, *ein Unsinn!* Hát volt ökelméje a szamárnak *Esel, n'est-ce pas?*! Majd megmondom neki, mit töröljön ki és mivel! De jaj lesz nekijük. Nézd ide, *mon excellent ami*, itt az új lapom, tied az első numera, frissen szaladt ki a présgép alól, a *Fuchtel*, a pallos, a fütykös, a furkósbot, te így monod magyarul, ugye? Lesújt rájuk a pallosom, lecsap a fütykös furkósbot rájuk, számlám kiegyenlített lett léssen a betűgyilkos magyar nációval. Mert nincs még egy náció a földön, mely ily mostohán taszítja melléről el zsenijeit!

Szólt, azzal a kezembe nyomott egy nagyalakú, nagyrészt német, pár oldalán azonban magyar nyelvű újságot: *Die Fuchtel des Dictators der Civilization, Für Alle und über Alles, A civilizáció diktátorának pallosa, mindenkinek és mindenről*, mely címlapján a névjegyről már korábban megismert acélmetszetet viselte. De én a lap helyett barátom arcvonásait tanulmányoztam lopva.

Az eltelt, meglehet, valóban húsz év alatt nem sokat változott. Persze valahai varjúfekete hajába vegyült már pár ezüstös hajszál, szakálla is kissé ősziésbe csavarodott, de egészében a régi barát volt, ráadásul az idők során növesztett hetyke *embonpoint*, mely semmi rokonságot volt hajlandó vállalni a kávéházban időző csacsihasú egzisztenciák magyaros potrohával, inkább előnyére vált Hugónknak, hiszen tekintélyt, mi több, dignitást kölcsönzött. Öltözéke, vagyis bő, betyáros szabású gatyája, nemzetiszínűre mázolt lajbija, piros szattyánbőr rámás csizmája, a fejébe csapott pörge kalap tagadhatatlanul némi túlzottan unikális megjelenést adott figurájának, de egészében mégsem volt zavaró, legalábbis így gondolom most e levélben. Mert ami régen is vonzó, mi több, delejes hatású volt, az ezúttal is megtette a magáét: lázas sebességgel forgó szemalmainak sárgászöld démonikusággal villogó tekintete, benne tagadhatatlanul a téboly fénye, de éppúgy a művészi megszállottságé is, mely nélkül, ezt képzelem és vallom, Nagyságos Asszonyom, nem létezhetik esztétikai fogantatás és szülés, különösképpen a szépművészet terén nem, amelyben a nemző hím és a kisdedet kihordó szülőanya egy és azonos személy, mint tudjuk.

– *Aber zur Sache*, a tárgyalásra! Azért kérettelek ide, mert néminemű segítséged kell, apró feladat, de fontos. És bizalmas nagyon, én meg nem bízhatom immár senkiben, de benned vakon. *Immerhin je crois, mon Armand* remekül viselkedett? *Excellent* hajtó, nemde? Kicsit hosszút volt az út? De nem követtek, ugye? *Ach, vraiment*, Armand nagyon ügyes az ilyesmiben, több nyelven hajt, *mon cher*, németül, magyarul, olaszul és franciául kocsizik a lóval, és még képes ellátni a *musikalische Begleitung*ot is az előadásban, gitáron, népies furulán és klavíron. Majd látni fogod hamarosan.

De kérdezd magadban te, mire ezek a... ezek a *précautiones, wie sagt man, Vorsichtsmaßregeln*, jajjaja, jól mondasz, ezek a bizonyossági óvintézkedések? Hah! Te tudatlan vagyol. Mert üldöznek, barátom, *je suis un* bekerített ember. De óvom magam, ide süssél! – mondotta halotti barátaim eme legkuriózusabbak, Nagyságos Asszonyom, azzal félrerántotta borjúsájú ingét, és látni engedte meglepően izmos mellkasát, melyen fényes páncélsodrony feszült, rácsapott a lövés- és szúrásbiztos acélra, utána meg egy tágas bőrpamlagra vetette magát, engem lenyomott egy karszékre, és intett a háttérben az egyik szobornak szoborként támaszkodó Armand-nak, hogy töltsen tele poharunkat. A meghökkenéstől egy szót sem bírtam kinyögni, amit persze Hugónk a maga módján értelmezett, és újabb szóáradatot engedett útjára, melynek hínáros tartalma mellett

külön érdekességet adott, hogy egyre jobban úrrá lett a német és francia mellett harmadik anyanyelvén, melyet a sokféle vándorlás közben fokozatosan elhagyott, majd szinte teljesen elfelejtett, de amely most, így eszeltem ki, egyre biztosabb mederben hömpölygött elő valahonnan a lélek mélyebb bugyraiból.

– Most persze tátott marad ajkad, *mais je suppose*, nem a bortól, mely 54-es *Cheval Blanc*, a legkiválóbb bordói egyenesen III. Napóleon pincészetéből, mellyel maga a császár ajándékozott meg kárpótolandusz gyötrelmeimet. Tétélezed fel, hogy ugyan ki akarna árthatni *gegen mich*, az orvosnak vagy a múzsa szolgálatába szegődött dramatikusknak, lírai Énnek?! Senki, nyilván. Mondod te. De ellenben tévedel. Tudnod kell, *mein Freund*, hogy Poroszföldön, az esős és cudarul szeles Berlinben, ahol a teátrumi direktorok egyre és másokra utasították vice versa darabjaimat, melyek egy részét még franc földön szerzém, másikat már Pesten, amikor is utoljára láttuk egymást, ha jól emlékezem. Szó, ami száz, egyre-másra kerültem hajbakapásra a mindenféle állami színházintendánsokkal, arisztokrata cenzorokkal, vagyis a tökéletesen dilettáns söpredekkel, míg végül megsokalltam a dolgot, és ebben a kötetben, melyet most a kezembe nyomok, az eredetileg franciául szerzett *Rettenetes emlékiratok* negyedik kötetében, mely a *Megregulázott zseni, avagy az Isteni pária* címet viseli, leszámoltam a porosz királyi családdal, mégpedig rádixig menően, azaz gyökeresen, melynek sora felségsértési pör lett, felette csiklandós dolog, mely korántsem tréfaként örökös várfogsággal fenyegetett, nehéz vassal, kurtára mérve, és amelyből csak úgy tudtam kivágni magam, hogy örültnék adám elő a magam személyét a policáj szemé előtt, így aztán pár hétre elmetébolydába zárattak, megvizsgáltak keresztül és kasul, de végül hagytak szabadon eltávozni, és én ismét a fényes Párisom mellett döntöttem. Hah! Minő gyönyörrel csaptam be ezeket a nyársat nyelt polgár poroszokat! Ha tudnád! Ezeket a császárszakállas elmeszaglászokat! Én mint örült? Hát lehetséges ennél nagyobb örülség?! Én, aki előtt fél Európa a lába előtt hevert és heverni fog immár Pesten is! Én, aki a szellem koronázatlan fejedelme vagyok három nyelven is? És mégis elhitték, és *Grössenwahnsinnigkeit* néven, azaz nagyzási tévhóbort titulussal törzskönyveztek színlelt szellemi zűrzavaromat. De hiszen tudod, és nemsokára látod is, milyen nagyszerű színművész vagyok. Nem volt nehéz előadnom neked a magam mélakóros Hamletjét. De te csak hallgass egyelőre, és csak poharazgassál, Armand töl, nekem vigyáznom kell a hangomra, este, azaz kiszáradtatva, fellépés, gondolom, láttad a plakátot? Persze csak mértékkel élvezd ezen isteni nedűt, mert diónüszösi lendülettel lerészegedni, velem egyetemben majd csak az előadás után szabad neked, mert amit kérendő leszek tőled, az nagy figyelmet követel, de csak szép sorjában. Most folytatnám beszámolómat.

Szóval Berlinből Párisba vándoroltam, ahol sikerült ismét beindítanom orvosi praxisomat. Főként az operában tevékenykedtem, de gondolhatod, hogy a poroszok ide is utánam nyúltak, talán mert rádöbbsz, hogy egy makkegészségű elmét tituláltak zavarodottnak, ráadásul most már dramatikusként is foglalkoztattak volna, de orruk ettől fokhagymázatot kapott volna, gondolhatod? Lényeg, hogy ezek a porosz aktagiliszták, a Párisban regnáló olasz tenoristatruppal, mindenféle Tagliavinivel, Lanzával, Chiellinivel, Montolivióval, Giovincóval és egyéb nápolyi meg palermói illetőségű *soi-disant* hangfenoménokkal, akik megirigyelték mesebeli hangomat, melyet hamarosan te is élvezhetni fogsz, szóval a németek ezekkel a csepűt rágó üvöltőgépekkel komplottra lépve meg akartak gyilkoltatni, mégpedig éppen akkor, amikor III. Napóleon császáruk az isteni Rossini *Guillaume Tell* című operáját volt meglátogatandó a Grand Operában, melyben Arnold szerepét hamarosan a te alázatos szolgálódnak kellett volna átvennie egy talján *sogeannter* tenorfenoméntól, letaszítva ezzel dalszínházi trónjáról a bitorlót. De

ezt már nem tűrhették ezek a gargarizáló csepűrágók. Végső elvetemülésükben durrancsot, azaz bombát készítettek ellenem, hogy felrobbantva azt, megakadályozzák hamarosan bekövetkező tenorikus és tektonikus erejű triumfálásomat, ráadásul e vakmerő merényt a császár ellen irányuló politikai támadásnak álcázták, hogy ekként terelve el rólam a közfigyelmet, kikerüljék az igazat szolgáltatás bosszuló kezét! Egyszóval minden, amit a merényleti attakról hallottál, az csaleszme, *mon ami*. Kórusban hazudnak az újságok, barátom, és hintik a port zsákszámrá! Ugyanis a gyilkos gyúanyagot és robbanótöltecset nem a császárnak, hanem nekem szánták! Aki hamarosan megtudva üldöztetéseimet, azonnal magához kéretett, és ezzel a láda bordóival, valamint egy *Louis d'orokkal* degeszre tömött erszénnyel adta hírét együttérzésének, mindössze annyit kért cserébe, hogy mihamarabb távozzam a francia metropolisból, a további nemzetközi félreértéseket elkerülendő. Barátom, ha láttad volna! A meghatásig szívrengető jelenet volt – akárha egyik bécsi darabomból! A császár egy könnyet morzsolt el szemhéja alatt, amikor a Louvre egyik különtermében fogadva útjára bocsátott. De mennem kellett, hiszen ez a sorsom, ez osztályrészem, az üldöztetés, mint amannak a másíknak a kereszten. A művészet Krisztusa vagyok, *un autre juif errant*, egy másik bolygó zsidó, aki most ismét megtért a fekete Magyarhonba, nem lelvén máshol asylumot! Párisból való ideutazásom előtt jól írtam neked címzett és még ma is kívülről tudott levelemben, amely azonban *inconnu* felirattal visszajött: „Egyedül állék, elleneim irigyelnek, barátaim szánakozának rajtam; mindenektől elhagyatva, segély és vagyon nélkül állék, minthogy nemcsak életem módomat fel kelle áldoznom, hogy elhanyagolt anyanyelvem buzgó tanulására adhassam öreg fejem, hanem csekély megspórolt pénzecskémet is rá kellett szánnom honométi tervem kivitelére, remélve, hogy nem csapódik be előttem a nemzeti templom ajtaja, s legméltányosabb elvárásaim magasából nem rángattatom le ismét a pannon mocsárba, hol a békétlen békák a megcsalt csalogányt egykor megrágalmazták és elnémították anyái nyelvén.”

Kurz und gut: pár hete itt termettem, barátom; a császár pénzén és a napokban végre kézhez vett szerény atyai örökségem segélyével kibéreltem e művészetemhez és személyiségem nobilitásához részben méltó lakhelyet, hogy előkészítsem drámai bemutatkozásomat a magyar közönség előtt. Ám ezzel még nem húztuk ki a porosz-talján *complice* mérgefogót! Mert mivel csúfos fiaskót vallottak, még itt, Pesten sem tettek le arról, hogy vesztetre törjenek! Úton-útfélen tapasztalom, hogy vadidegenek az arcomba bámulnak, összesúgnak, amikor azt hiszik, nem látom őket, vagy leskelődnek, amikor a fogadóban szerény vacsorámat költöm el, görög tógámban, Armand barátom gitárkíséretével, és még olykor fel is kacagnak hangosan, ha azt hiszik, halltávolon kívül vannak. *Je suis un* keresett ember, barátom. Szóval ezért a kacifántos kocsiút, ezért a páncéling, *mon cher!* Most hát mindent tudsz. Ez dióhajban történetem.

De azért ne hidd, hogy megrettenem, hogy eltántorodtam művészetem gyakorlásától, és hogy nem adom meg bajszos magyarjaimnak vagy az üldöző poroszoknak és olaszoknak az irigységüket egekig csigázó mérgepirulát. Ha nem kellek Európa nagy intendánsainak, úgy is jó, majd fellépek egyedül a magam intendatúrája alatt. A színház ott van, ahol én vagyok – ez lett újabban jelszavam. Ha nincs számomra és drámai hőseimnek épület, majd építék én magamnak és nekik, járjak a világban bárhol is. Vándorútjaim során kifejlesztettem egy egyedülálló műfajt, a pantomimikát vagy kantomimikát, és most ezt prezentálom odalenti kávéházban, így terjesztve némi kultúrát ebben a sivatagban. Mert a sivatag nőttön-nő, barátom, nő és nő; hamarosan nem lesz más Európa, mint egy ásító porsivatag.

legyezővel, alsószoknyákkal és kalpagokkal a kezünkben elindultunk lefelé, magam a lehető legbaljósabb előérzetekkel, míg Armand és Hugó olyan járással, olyan büszkén hordott fővel, akárha a Paradicsom kapuja felé lépegetnének. És balsejtelmeim sajnos nem csaptak be, Nagyságos Asszonyom. Ugyanis a korábbi, a lecsúsztottsága mellett is erősen temperált középosztálybeli társaságnak immár nyoma sem volt a kávéházi teremben; az asztalokat, a szála szélére húzott padokat a plebsz nyomorúságosabb tagjai, túlpirosított ajkú dajnáknak, szabadságos katonának, állásukból kipenderített facér munkások foglalták el, olcsó sör és fröccs, valamint kapadohány és fokhagymás pirítós szaga érzett, a nehéz emberi gigőzölges fullasztóvá tette a levegőt. Amikor megjelentünk az előkészített kis színpad hátterében, harsány hangok szakították át a termet: – Gyerünk, Karcsi, adj nekik! Huhúú! Huhogj, Hugó! Ne sajnáld!

– Kérlek, hagyj fel a kísérlettel! Most még méltósággal retirálhatsz! Halaszd el az előadást! – sügtam oda kétségbeesetten mindenre elszánt barátomnak, aki csak kacagott, és visszasuttogta: – Ugyan már, mindez szűnyogcsípés! Ha láttad volna, mi volt Padovában! A taljánok! Na, azok aztán tudnak kifütyülni! Sebaj. Mert majd szétnyílnak előttem, mint Mózes népe előtt a tenger! Foglald el a helyet az első sorban, te meg, Armand, ülj a klaviatúrához! Én soha nem retirálok! Hogyisne! Hogy a porosz, a talján meg az az izzadt lábú szász, az a bognár dörszölje a tenyerét!?! *A la bonheur!*

Nem volt mit tenni. Armand intett a kocsmásosnak, mire a terem kissé elsötétült, és a zongora mély húrjainak baljós tremolója mellett, a koszlott, pár lepedőből összefércelt függöny előtt megjelent barátom, kezében lantot formázó gitárja, fejére valami sapkafélélet húzott, melyből erős agancs tört a terem mennyezete felé. És mélyen bűgő hangon ezeket a sorokat intónálta:

Mesés állat vagyok, a beszélő bika,
A magyar állatoknak legnagyobbika.
Én mondom el nektek, hogy esett a csoda,
Bizton megbánja az, ki most nem figyel oda.

Koppány pogány, a Pokolnak fejedelme,
Iluschkát vágyja bírni a bestia lelke!
De már jön is Jancsi, a szerelem tüzével,
Hideget olvaszni választott szüzével.

E bevezető szavak után, melyekre teljes csend borult a teremre, eltűnt a függöny mögött, mely Armand hathatós rángatása mellett kisvártatva valahogy felbicegett, és barátom, letéve a Csodaszarvas maszkját, ekkor már a cifra szűrű, pörge kalapot és bő szárú betyárgatyát viselő Jancsi daliás alakjában peckeskedett, miközben Armand valami parasztdalt fújdogált a furulyáján:

Minő jéghideg rögökön lábam most tapod!
Vajh mikor derül fel ismét elsüllyedt napod!?!
Ez Koppány jószága, a fordított pokol,
Ám a zord bűnösöknek mennyei akol.
Iluschkámat látni jöttem én el ide,
Aki tudja, hol jár, mondja meg izibe!

Meg kell vallanom, Nagyságos Asszonyom, hogy ekkor már én is megnyugodtam, egy-két apró kényszerű kisegítésemről eltekintve, az előadás a lehető legsimább síneken gördült tova, a publikum, akár egy mágus által megbabonázva, leste a megszállottként átgáló, minden szerepét a fehérizzásig átélő Hugót, aki a két Toldi, Búvár Kund, Vak Bottyán, Vajk, Szent István és Árpád-házi Szent Erzsébet és Mátyás özvegyének ábrázolása után, nagyjából másfél óra elteltével, éppen a szemérmes Iluschka alakjában negédeskedett, kacéran megemelve bő szárú gatyáját, megvillantva izmos bokáját, miközben kezével a szőke parókája fürtjeit csavargatta, határozottan dacolva a háttérben barátom lelki szemei előtt fellépő bozontos Koppánnyal:

Nem adom a szívem vad bajszerű pogánynak,
Coki, vissza, vitéz, balrésze anyádnak!
Nem vagyok én tejjel-mézszel folyó cicus,
Lelkem ura Jancsi, a magyar Kuko...

Ám itt elakadt, nem tudta folytatni, ajka dadogásba torzult, és egyre csak ezt pergette kidülledt szemmel, izzadákos homlokkal: – a Kuko... a Kuko... a Kuko...

Képzelmű, Nagyságos Asszonyom, minő derülségére és elszörnyedésére vált ez a publikumnak. Többen felugráltak a helyükről, mások odakiabáltak a színpadra: – Kuko, Kuko, Kukorikúúú! Kukó, Hugó, Kukurikúúú!

Magam megpróbáltam még utoljára süggni, és a növekvő hangorkánban egyre hangosabban sügtam, majd végül már szinte üvöltöttem az elakadt szót befejező: „...ricus, ...ricus, ...ricus” hangsort, de legkedvesebb életkontárom, Hugóm már valahol messze járt, tekintete ködképekkel telt, aztán hirtelen hátrahanyatlott, és teljes testhosszában végigvágódott a padlaton. Odaugrottam hozzá, fölébe hajoltam, és mint valami elromlott automata egyre csak ismételttem: – Ricus, ricus, ricus! Ekkor már mindenki állt a teremben, és a résekből előbúvó macskákkal együtt a kínpaddá vált színpad felé tolongott, miközben Armand, tövig nyomva a pedált, kétségbeesetten verte a zongorát. Barátom tekintete most hirtelen földi fényekkel telítődött, magához jött, és egészen köznapi hangon így szólt hozzám: – Ricus!?! Magyar Jancsi, a Kukoricus?! Ezt írta volna? Tényleg? Úristen! Micsoda marhaság!

Keserűen fölnevetett. Tekintete kitisztult. De amikor észrevette, hogy a közönség köréje gyűlik, és kandi szemmel lesi minden mozdulatát és szavát, szeme ismét túlvilágiasra vált, ajkán vérhab jelent meg, tekintete egyre révültebbre változott, végül megtört, feje nagyot koppant a padlón, és ennyit hörgött búcsúzóként: – Ach, barátim, hallom a pallost suhanni szellemszárnyakon. Furkósbotom immár a magam fejére hull. Barátom! Vedd utolsó színpadi végszóm! Mondd meg a jó magyarjaimnak, hogy boldog életem volt. – Azzal rángott még egyet, aztán kinyúlt, és némán túrta, hogy a Természet ráüsse végső pecsétjét. Művész volt, Nagyságos Asszonyom, a legmagasabb polc lakójának szánta önmagát, de elbukott.

És most csókolom a kezét.